

Korenwolf wereld

Dit is een uitgave van de Korenwolfcommissie.

Nieuwsbrief januari 2020

We kunnen terugkijken op een bewogen jaar. Het thema natuurbescherming heeft een ongekende media-aandacht gehad, met name na de uitspraak van de Raad van State inzake het stikstofdossier. Hoewel dit niet direct een raakvlak heeft met de bescherming van de korenwolf, raakt het wel de agrariërs en dus ook de bedrijven die het korenwolfbeheer uitvoeren. Het vergroot de onzekerheid over de toekomst. Dit werd versterkt door het amendement over de Korenwolf in Provinciale Staten, waarin werd aangestuurd op het stoppen met de actieve bescherming van deze internationaal bedreigde diersoort. Gelukkig is het amendement ingetrokken, maar het heeft wel geleid tot een tussentijdse evaluatie van het korenwolfbeheer. De korenwolfcommissie heeft stelling genomen tegen het idee om nu abrupt te stoppen. Ik hoop dat de Provincie gevoelig is voor de aangedragen argumenten om vooral door te gaan met de bescherming van de hamster. Niet alleen voor de hamster maar ook voor alle andere, specifieke planten- en diersoorten die leven in onze Zuid-Limburgse akkers.

In het kielzog van de bescherming zijn de laatste jaren innovatieve beheermaatregelen ontwikkeld, die de beheerkosten met meer dan de helft hebben teruggebracht, zonder dat dat ten koste ging van de bescherming van de korenwolf. Een mooi voorbeeld hiervan is de arenstripper die nu voor het derde jaar is ingezet. Naast voordelen voor de hamster kan deze techniek ook mogelijkheden bieden voor andere soorten. Een prachtige stap in de richting van een natuur inclusieve landbouw. Het stoppen met het hamsterbeheer betekent ook dat de ontwikkeling van dergelijke innovaties zouden stagneren.

Het is overigens goed om de stand van zaken op te maken en te kijken wat er moet gebeuren om de stand van de korenwolf dusdanig te vergroten dat hij uit de gevarenzone komt. De Korenwolfcommissie zal samen met alle meewerkende partners hiervoor haar uiterste best doen.

Voorzitter Piet Franssen

In dit nummer

- 1 Ondertekening intentieverklaring 'Meerjarig, duurzaam hamsterbeheer op WML-gronden';
- 2 Beheer ten gunste van akkernatuur: natuurbescherming en landbouwbeleid; 2 Amendement 'Korenwolf: genoeg is genoeg';
- 4 Interview met Carla Brugman. 'Ik kom op voor alle soorten, planten en dieren, die in de verdrukking zijn';
- 6 Overzicht stand van zaken en ontwikkelingen hamsters en hamsterburchten;
- 8 Gezamenlijke inzet van de arenstripper ten behoeve van de hamster: loonwerkers aan het woord;
- 10 Hoe Natuurbeheer de veerkracht en levensvatbaarheid van landbouwbedrijven kan vergroten;
- 12 Bescherming van de korenwolf vereist brede inzet;
- 14 Bijeenkomst van de Internationale Hamster Werkgroep;
- 15 Internationale ontwikkelingen ;
- 16 Afsluiting project 'Hamster op eigen benen';
- 19 Jaarlijkse beheerdersbijeenkomst hamster en prijzen voor hamsterbeheer;
- 20 Vernieuwde website Natuurrijk Limburg

> Artikel door Jill Cerfontaine, Provincie Limburg

Ondertekening intentieverklaring 'Meerjarig, duurzaam hamsterbeheer op WML-gronden'

Het jaar 2019 startte goed met de ondertekening van de intentieverklaring 'Meerjarig, duurzaam hamsterbeheer op WML gronden', op 1 februari. Tijdens een kleine, feestelijke bijeenkomst heeft mevrouw Doedel namens WML en de heer Mackus namens de Provincie Limburg, in het bijzijn van betrokken agrariërs, commissieleden en ambtenaren, de intentieverklaring ondertekend. WML heeft ten oosten van Maastricht in het waterwingebied verschillende gronden in eigendom die zeer geschikt zijn als hamsterleefgebied. De insteek van beide partijen is om deze gronden langjarig en duurzaam te beheren ten behoeve van de hamster. WML verpacht de grond aan agrariërs, deze agrariërs sluiten reguliere hamsterpakketten af via het agrarisch natuurbeheer. WML en de provincie verkennen samen de mogelijkheden om de

intentieverklaring daadwerkelijk om te zetten naar een langjarige, duurzame beheers-overeenkomst ten behoeve van de hamster. En tevens ter versterking van andere doelen zoals waterwinning, natuur, landschap en recreatie. Verwachting is dat rond de zomer een definitieve beheersovereenkomst ondertekend gaat worden.

Ondertekening van de intentieverklaring 'Meerjarig, hamstervriendelijk beheer WML-gronden' door de voormalig directeur van WML, mw. Doedel (l) en gedeputeerde dhr. Mackus, (r).

Foto: Gerard Müskens

Beheer ten gunste van akkernatuur: natuurbescherming en landbouwbeleid

In agrarische natuur beheerde akkers leven vele nuttige insecten voor bestuiving en plaagdierbestrijding | Foto: Harm Kossen

Amendement 'Korenwolf: genoeg is genoeg'

> Artikel door Jill Cerfontaine, Boena van Noorden, Provincie Limburg

De laatste maanden van het jaar 2019 is de korenwolf regelmatig in het nieuws geweest. Strekking van het verhaal was dat de korenwolf veel geld kost, maar het nog steeds niet goed gaat met de hamster. Een gevolg daarvan was dat tijdens de behandeling van de begroting in Provinciale Staten op vrijdag 8 november 2019 het amendement "Korenwolf: genoeg is genoeg" is ingediend door de partijen CDA en VVD. In dit amendement werd het voorstel gedaan het korenwolfprogramma direct stop te zetten wegens de hoge kosten en het geringe rendement. Tijdens de bespreking van het amendement met gedeputeerde Carla Brugman is afgesproken eerst een tussentijdse evaluatie van het korenwolfbeheer te doen. Dit om inzichtelijk te maken wat de verdeling van de kosten is, maar ook om contact te leggen met de EU en te bekijken wat de consequenties zijn wanneer we met het korenwolfbeheer zouden stoppen. Met de belofte om deze vragen uit te zoeken en de antwoorden opnieuw te bespreken in de commissie RLN (Ruimte, Natuur en Landbouw) is het amendement ingetrokken. Voor de deelnemende agrariërs is dit een onzekerheid die een rol speelt bij het hamsterbeheer. Wat in de pers naar voren is gekomen, is dat het hamsterbeheer veel geld kost. Onterecht werd de conclusie getrokken dat nagenoeg het gehele hamsterbudget opgaat aan het fokprogramma. Dat is niet zo. Van de ruim 1,4 miljoen euro gaat ongeveer € 90.000,- naar het fokprogramma. Een groot gedeelte van het budget, te weten € 1.150.000,- gaat naar het agrarisch natuurbeheer en € 150.000,- naar het natuurbeheer ten behoeve van de hamster. Deze financiering wordt gedeeltelijk door Europa en gedeeltelijk door de provincie Limburg betaald. Er profiteren daarnaast een heleboel andere soorten van het korenwolfbeheer zoals ook in het volgende artikel te lezen is. Komende maanden zal duidelijk worden wat de uitkomst van de tussentijdse evaluatie van het korenwolfbeheer is.

> Artikel door Harm Kossen, Natuurrijk Limburg

Beheer ten gunste van de hamster is slechts één van de beheervormen waarmee boeren een bijdrage leveren aan de instandhouding van de biodiversiteit. Andere beheervormen richten zich bijvoorbeeld specifiek op akkerflora of een soort als de Patrijs. Dit zijn slechts gidssoorten, het gaat er uiteindelijk altijd om dat deze beheervormen voor een rijkdom aan verschillende soorten zorgt. Variatie in het beheer zorgt er ook voor dat er altijd wel soorten van het beheer profiteren. Wanneer een soortenrijke, diverse landbouw alleen mogelijk is met behulp van een regeling als het agrarisch natuurbeheer bepaalt het daarvoor beschikbare budget hoe groot het areaal is waar soorten kunnen profiteren. Met het huidige budget is dat onvoldoende om grote en daarmee levensvatbare populaties van soorten te hebben.

Nieuw Gemeenschappelijk Landbouwbeleid

De noodzaak om een gangbare landbouw te krijgen die ruimte biedt aan biodiversiteit is dus groot. Dat is precies de reden waarom het project 'Hamster op Eigen Benen' is opgezet. De resultaten zijn zeer bruikbaar. Informatie uit dit project wordt ook ingebracht in de pilot naar een groen Gemeenschappelijk LandbouwBeleid (GLB). Deze pilot voert Natuurrijk Limburg momenteel uit samen met Arvalis, de LLTB en het Louis Bolk Instituut.

Agrarisch natuurbeheer redt wat er is en biedt handvatten voor natuurinclusieve landbouw

Zonder agrarisch natuurbeheer waren veel soorten al uit de boerenakkers verdwenen! Met de beschikbare middelen die er zijn is er voldoende

succes te melden om soorten voor Limburg te behouden. Ook al staat de hamster er nog onvoldoende rooskleurig voor, het beheer is ook gunstig voor het behoud van veel andere soorten en het levert zodoende een succesvolle bijdrage aan de biodiversiteit. Dankzij het beheer zien we in de winter volop akkervogels in Zuid-Limburg. En omdat deze vogels de winter overleven horen we boven Zuid-Limburgse akkers nog veldleeuweriken, en in struwelen en heggen nog geelgorzen en kneutjes zingen.

De recreant kan dankzij het agrarisch natuurbeheer op akkers zijn hart ophalen en hoeft daarvoor niet op vakantie in het buitenland. Foto: Harm Kossen

Ook andere beheervormen leveren successen op. Het beheer in Midden- en Noord-Limburg ten gunste van de Patrijs heeft afgelopen twee jaar op veel plekken een toename in de aantallen Patrijzen opgeleverd. Ook boven deze akkers zijn in de winter volop vogels te zien. Het broedsucces van vogels als Torenavalk (boven elke patrijsakker is wel een "biddende" vogel te zien) en uilen is dankzij de aanwezigheid van muizen hier ook beter. Hazen en reeën zijn er regelmatig en ook deze profiteren van de aanwezigheid van dekking. Deze beheervorm wordt ook door veel voorbijgangers gewaardeerd vanwege de bloemenpracht.

Het beheer gericht op inheemse akkerflora levert misschien nog de mooiste plaatjes op. Maar behalve dat dit beheer er mooi uit ziet, levert dit voor vele soorten leefgebied op. Ook hier profiteert de Patrijs van de insectenrijkdom. Een zeer bemoedigend

resultaat was de aanwezigheid van twee paren Grauwe klauwier naast dit type nieuw aangelegde akkers in Zuid-Limburg.

In al deze beheervormen zijn de aantallen insecten ook zonder wetenschappelijk onderzoek op te merken. Gezond boerenverstand geeft daarmee het inzicht dat van al deze beheervormen vele andere soorten profiteren, waaronder de bij velen geliefde zwaluwen. Dankzij al dit beheer is er variatie in het boerenlandschap: een voorwaarde voor biodiversiteit.

Naast de waarde voor (bedreigde) soorten, levert dit beheer ook heel veel kennis op over een landbouw die samen kan gaan met een verscheidenheid aan planten- en diersoorten. De Nederlandse kennis over landbouw wordt door de hele wereld geroemd. Innovatie is in de huidige wereld economie nodig voor behoud van welvaart. Door de kennis vanuit het agrarisch natuurbeheer te combineren met landbouweconomische kennis kunnen we werken aan een hoogkwalitatieve landbouw die zorgt voor een herkenbaar regionaal landschap met een rijkdom aan soorten.

Dankzij hamsterbeheer hoor je in zomer en voorjaar nog kneutjes zingen in struwelen. Foto: Harm Kossen

Een bont pallet aan bloemenkleuren die voedsel leveren aan veel verschillende soorten insecten zoals wilde bijen.

Foto: Harm Kossen

Agrarisch natuurbeheer levert waardevolle informatie voor innovatie in de landbouw, gericht op het samengaan van landbouwproductie met biodiversiteit.

Foto: Rik Schreurs

Je hoort bij dit beeld het gezoem van de duizenden insecten: ware bijenoases dankzij kennis gestuurd agrarisch natuurbeheer op akkers! | Foto: Harm Kossen

Interview gedeputeerde Carla Brugman

'Ik kom op voor alle soorten, planten en dieren, die in de verdrukking zijn'

> Artikel door: Jill Cerfontaine, Egbert Hanssen, Provincie Limburg

De gedeputeerde krijgt uitleg van de ecologen van de provincie over het Natura2000 gebied Roerdalen. Van links naar rechts: Jan Boeren, Arnold Bakker, gedeputeerde Carla Brugman.

Foto: Jan Cortenraad

U heeft de portefeuille Energie, Natuur en Openbaar vervoer gekregen. Binnen het beleidsveld Natuur bent u verantwoordelijk voor de Soortenbescherming en daarmee voor de bescherming van de korenwolf. Waarom heeft u deze portefeuille gekregen?

Ik heb er zelf naar gevraagd om deze portefeuille te krijgen. Het proces ging in twee stappen. Eerst ja zeggen op gedeputeerde worden en een dag later de portefeuillevindeling. Ik kreeg wat ik vroeg, en meer! Samen met openbaar vervoer een fikse portefeuille.

Natuur heeft mijn persoonlijke voorkeur, hier heb ik het meeste affiniteit mee en dat geeft je ook de mogelijkheid om dicht bij jezelf te blijven. Ik ben nog steeds lid van GroenLinks. Dat is een van de voordelen van een extraparlamenteair college. Iedere gedeputeerde is op persoonlijke titel in het college gekomen. Er zijn geen coalitiepartijen. Mijn "groene hart" is niet veranderd, ik ben niet anders gaan denken, dat maakt het heel ontspannen. Samen met de andere gedeputeerden is er een collegeprogramma opgesteld om "het goede" voor Limburg te doen. Daar staan we samen voor.

U bent wethouder geweest en dan nu gedeputeerde. We weten dat u affiniteit heeft met natuur.

Hoe is dat zo gekomen?

Ik ben in Amsterdam Slotervaart opgegroeid, maar dat lag toen nog echt aan de rand van de stad. Ik speelde heel veel buiten, op het niet bebouwde land en tussen de bosjes. Ik was echt een buitenkind. We woonden aan de rand van de stad, met een tuin zo groot als een postzegel. Maar daar stonden heel veel bloemen en planten in. Mijn vader was dol op tuinieren. Hij heeft de liefde voor natuur aan me overgebracht. Toentertijd lag Slotervaart aan de rand van het kassengebied. Ook op de lagere school werd veel gedaan, er was een schooltuin maar we eigen sla en worteltjes kweekten. We plukten bloemen en maakten daar zelf een herbarium mee. Met mijn ouders plukten we bosbessen in het bos, waar we dan jam van maakten. Als jonge vrouw kon ik me niet voorstellen ooit in een flat te wonen. Ik had een tante in Limburg wonen en daar vond ik het prachtig. Dus ik ben van Amsterdam direct naar Limburg verhuisd. Zodat ik tussen het groen kon wonen, en mijn kinderen ook hier konden opgroeien.

Wat heeft u met de korenwolf en de verbrede doelstelling van de akkerflora/-fauna?

Ik heb niet specifiek iets met de korenwolf maar wel met alle soorten planten en dieren. Het is mijn politieke "drive"; om alle soorten die in de verdrukking komen en dat niet zelf kunnen, om daarvoor op te komen. Dat geldt voor bomen, voor dieren denk aan de wolf en het wilde zwijn, en voor

groepen kwetsbare mensen.

En de hamster staat als voorbeeld voor alle planten en dieren die leven in onze Limburgse akkers. Niet alleen de hamster is bedreigd maar in feite ook al deze andere karakteristieke vertegenwoordigers zoals bijvoorbeeld de veldleeuwerik, korenbloem en klaproos. De bescherming van de hamster leidt tot een hogere biodiversiteit op onze akkers. Zodat in het voorjaar de bezoeker van de hamsterpercelen wordt onthaald door een concert van jubelende veldleeuweriken.

Hoe is het contact met uw voorganger Hubert Mackus? Heeft hij u ingewerkt in dit dossier?

Het contact met Hubert Mackus is uitstekend. Ik word ingewerkt doordat we wekelijks gezamenlijk de natuurdossiers bespreken. De info van Hubert Mackus neem ik op als een spons. Daarnaast zijn ook de ambtenaren en het college die me van informatie voorzien, zo word ik ingewerkt.

Vrijdag 8 november is het amendement "Korenwolf: genoeg is genoeg" ingediend bij de behandeling van de begroting. Hoe kijkt u tegen dit amendement aan?

Het is begrijpelijk dat naar aanleiding van de berichten in de pers dit amendement is ingediend. Het gaat ook om heel veel geld. Dit is echter niet alleen geld voor het fokprogramma. Dat is maar een klein gedeelte. Het meeste geld gaat naar het agrarisch natuurbeheer ten behoeve van de korenwolf. Het zou niet alleen pijn doen bij de korenwolf maar ook bij de betrokken agrariërs. Vooralsnog denk ik er niet over om te stoppen. Ook de veronderstelling dat de hamster alleen maar goed is om de torenvalken te voeren, gaat me echt te ver. Dan kun je wel elk ingrijpen in de natuur van de mens ter discussie stellen.

Hoe ziet u het toekomstperspectief van de hamster en de akkernatuur? Heeft u ideeën hoe de natuur in de witte gebieden (buiten goudgroen) beschermd en ontwikkeld kan worden?

'Voorlopig gaan we gewoon door'

Voorlopig stoppen we niet met het programma, we gaan gewoon door. Elke schakel die uitvalt in de biodiversiteit is verlies van het systeem. Dat geldt ook voor het verlies voor de korenwolf. Ik zie nog perspectief. Vanaf 2015 is ander beheer ingestoken om meer areaal te krijgen. Het is nog te kort om daar nu al resultaat van te zien. Daar gaan we nog gewoon mee door. Zo is het minimum areaal dat nodig is om de hamster duurzaam te beschermen nog niet bereikt en is nog niet al het hamsterbeheer optimaal gesitueerd ten opzichte van de laatste deelpopulaties. Daar wordt momenteel hard aan gewerkt om dat te vervolmaken.

En ik denk dat er grote kansen liggen binnen de formulering van het nieuwe Gemeenschappelijk Landbouw Beleid (GLB) van de EU. Waarbij met name gefocust moet worden op een goede invulling van de verplichte vergroeningsmaatregelen.

Foto: Gerard Müskens

Overzicht stand van zaken en ontwikkelingen hamsters en hamsterburchten

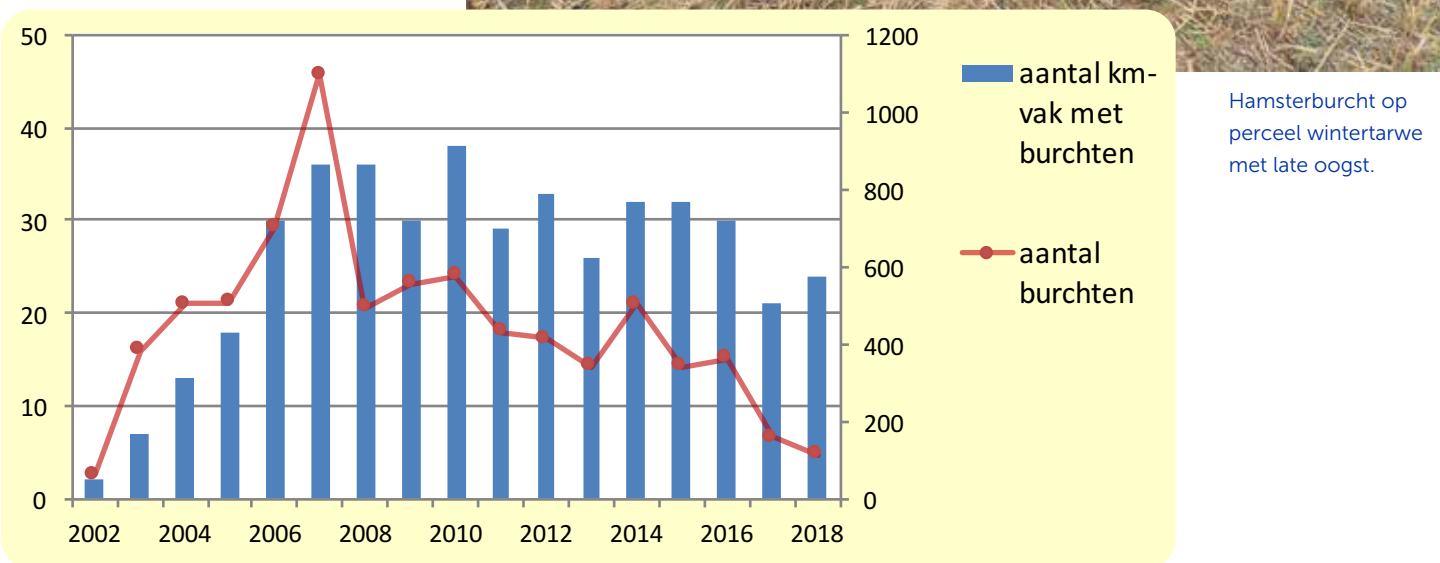
> Artikel door Gerard Müskens (WUR/ Provincie Limburg), Ruud van Kats (WUR) , Theo Bakker, Willem Steenge (beiden Provincie Limburg) Foto's: Gerard Müskens (WUR/Provincie Limburg)

Uitzet van hamsters in grensgebied bij Kerkrade onder grote belangstelling van beheerders, betrokkenen en kinderen.

De ontwikkeling van de hamsterpopulatie blijft zorgelijk. In 2018 nam het aantal gevonden burchten weer verder af. Het aantal kilometervakken waar hamsterburchten werden aangetroffen nam iets toe maar dit wordt geheel verklaard door het uitzetten van hamsters bij Kerkrade in het Nederlands-Duits grensgebied. Een lichtpunt is dat de hamster in de rest van het verspreidingsgebied in hetzelfde aantal kilometervakken aanwezig bleef (figuur 4).

Figuur 4. Ontwikkeling van aantal burchten en aantal km-vakken met burchten van hamster

De stand is momenteel zo laag dat herstel ook maar zeer lokaal kan optreden. Inmiddels is er flink wat extra leefgebied bij gekomen met name op percelen waar aangepast wordt geoogst. Maar om te kunnen herstellen moeten er ook hamsters op die plaatsen zijn en dat is nu nog niet het geval. Enkele jaren met verminderde voortplanting lijken daarvan de oorzaak te zijn.

Slechts een klein deel van de hamsters in de vrije natuur wordt één jaar oud. Een jaar met weinig voortplanting heeft dus direct grote gevolgen. Het jaar 2016 lijkt voor de hamster echt rampzalig te zijn geweest, gezien de sterke teruggang in 2017. Het is bekend dat Zuid-Limburg in het voorjaar van 2016 flink

te lijden had van extreme buien die tot in juli aanhielden. Daarbij is ook vastgesteld dat hamsterburchten gewoon volliepen met water waardoor nesten met jongen verloren zijn gegaan. In 2018 trad nog geen herstel op. Wel werden enkele nieuwe hamsterburchten aangetroffen op percelen die met de arenstripper werden geoogst, en die in de buurt lagen van percelen met hamsterburchten.

De hamsters die voor het eerst sinds 2008 in 2018 en 2019 weer werden uitgezet in het grensgebied met Duitsland bij Kerkrade deden het overigens wel goed (zie foto linker pagina). Datzelfde geldt ook voor de uitzet afgelopen jaar in België bij Tongeren (zie artikel 'internationale ont-

wikkelingen', pagina 15). De vraag waarom het in Nederland wat minder ging, is momenteel niet eenduidig te beantwoorden.

Komende twee jaren zal worden geprobeerd om de hamsters die beschikbaar zijn uit het fokprogramma zo strategisch mogelijk uit te zetten. Met behulp van elektrische raster zal ervoor worden gezorgd de verliezen in de eerste weken na uitzetten te beperken. Ook het onderzoek naar mogelijke andere oorzaken van de verminderde voortplanting en/of verhoogde sterfte zal doorgaan. Hierbij wordt nauw samen gewerkt met de onderzoekers in België en Duitsland.

Gezamenlijke inzet van de arenstripper ten behoeve van de hamster: loonwerkers aan het woord

> Artikel door Jill Cerfontaine, Provincie Limburg

Gezamenlijk gebruik van de arenstripper door de loonwerkers ten behoeve van het hamsterbeheer. Frank Timmers, Rob Timmers, Ronald Smeets, Henny Hartmann. | Foto: Jill Cerfontaine

Een van de innovatieve ideeën die ontwikkeld is voor het hamsterbeheer, is de inzet van de arenstripper. Inmiddels is dit het derde jaar dat met de arenstripper geoogst is. In 2017 is experimenteel de arenstripper geleend vanuit de vlasteelt. Dit bleek bijzonder goed te werken. Zo is twee jaar geleden een arenstripper ingezet via het loonbedrijf Hartmann, mede met subsidie van de provincie. In 2019 is samengewerkt met verschillende loonwerkers om de machine optimaal in te zetten.

Benieuwd naar de resultaten?

In dit interview zijn aan het woord Frank Timmers van de gebroeders Timmers, Ronald Smeets van firma Cerfontaine en Henny Hartmann van het loonbedrijf Hartmann. Gezamenlijk hebben deze bedrijven in 2019 190 ha graan geoogst met de arenstripper.

Wat is jullie ervaring met de arenstripper? Hoe hebben jullie deze kunnen inzetten?

Frank Timmers: we zijn twee jaar geleden begonnen, het eerste jaar met de arenstripper vanuit Zeeland. En nu afgelopen jaar met de arenstripper samen met Loonbedrijf Hartmann. Dit is een nieuwe machine, de werking is beter. Het functioneert goed. Ronald

Smeets: naast de reguliere bedrijven hebben we ook een biologisch bedrijf erbij gehad. Hier is een mogelijkheid om schoner te oogsten. Henny Hartmann is ook tevreden. Ook de afstemming onderling verliep goed. De arenstripper is voornamelijk ingezet voor de percelen die onder het hamsterbeheer vallen.

Hoe reageerden jullie klanten erop?

Ronald Smeets: de klanten moeten vanuit de subsidie op deze manier oogsten om het voor de hamster goed te doen! Henny Hartmann: wij hebben al verschillende jaren ervaring, klanten die we eerder gehad hebben weten hoe het werkt. Nieuwe klanten zijn wat kritischer, maar ook na het oogsten zijn ze positief. Frank Timmers: de klanten zijn over het

algemeen tevreden. Ook het oogstverlies bleek in het veld erg mee te vallen. Opbrengsten van 9 à 10 ton gemiddeld zijn heel mooi. Er is wel onrust onder de klanten over de berichten in de media over het stopzetten van het hamsterbeheer.

Zie je ook mogelijkheden om ook in de toekomst de arenstripper op je bedrijf in te zetten?

Frank Timmers: als de hamsterbeheersubsidie ook na 2021 wordt voortgezet zijn er zeker mogelijkheden om de arenstripper weer in te zetten. Zeker als het gebruik van de arenstripper mee genomen kan worden als vergroenings-eis. Mocht het hamsterbeheer stopgezet worden dan is de verwachting dat de bedrijven weer terug gaan naar de traditionele combine. Het hangt vooral van de overheid af hoe de toekomst van het aren strippen verder verloopt, want als de subsidie weg valt wordt het erg moeilijk om deze bewerking vervolg te geven. Ronald Smeets beaamt dit, hij ziet alleen mogelijkheden als de subsidie voor het beheer blijft bestaan. Anders gaan mensen weer gewoon oogsten met de combine.

Henny Hartmann vertelt enthousiast dat ze er zeker mee verder gaan, inderdaad ook met de voorwaarde dat de subsidie blijft bestaan. Ook bij hem wordt de machine alleen bij het hamsterbeheer ingezet, en nog niet in de gangbare landbouw. Hij denkt dat dit komt door de meerkosten van een extra werkgang om het stro weg te halen, en de kosten voor de machine. Daarom is deze manier van samen de arenstripper gebruiken natuurlijk een hele mooie.

Zijn er randvoorwaarden om het gebruik van de arenstripper mogelijk te maken, verder te ontwikkelen?

Ronald Smeets benadrukt dat de subsidieregeling voor het hamsterbeheer zal moeten blijven bestaan, ook na 2021, wil men gebruik blijven maken van de arenstripper. Henny Hartmann en Frank Timmers hebben dezelfde ervaring. De heer Timmers vult hierbij aan: de politiek moet hiervoor kiezen.

De heren Timmers en Hartmann zien verder mogelijkheden als het werken van de arenstripper ingezet kan worden als onderdeel van de vergroening van het GLB.

Wat is verder nog opgevallen bij het gebruik van de arenstripper?

Henny Hartmann: Het gebruik van de arenstripper heeft ook een positief effect op andere soorten dan de hamster. Door de stoppels te laten staan wordt de bodem beter beschermd, er is geen kale akker. Naast dat er minder snel erosie optreedt, profiteren allerlei soorten hiervan.

Daarnaast kan de arenstripper erg schoon graan oogsten. Dit is ook goed toepasbaar bij biologische boeren als het perceel wat meer ongewenste kruiden heeft.

Met het oogsten door de arenstripper kiemen op de bodem weer nieuwe kruiden. Gunstig voor de hamster als dekking en als voedsel. | Foto: Gerard Mùskens

Hoe Natuurbeheer de veerkracht en levensvatbaarheid van landbouwbedrijven kan vergroten

> Artikel door Prof. dr. ir. Joost M.E. Pennings, Wageningen Universiteit en Universiteit Maastricht.

Foto: Gerard Müskens

De markt van landbouwproducten wordt steeds wisselvalliger wat er voor zorgt dat de landbouwer steeds vaker blootstaat aan prijsrisico's. Door de specialisatie in de landbouw, schaalvergroting en de daarmee gepaard gaande externe financieringsbronnen, leidt dit steeds vaker tot financiële risico's welke de levensvatbaarheid van het landbouwbedrijf kan bedreigen. Bovendien neemt de concentratie van agribusiness bedrijven (toeleverende - en afnemende industrie) in het agrarisch markt kanaal toe. Dit heeft geleid tot een machtsverschuiving ten aanzien van het afwentelen van prijsrisico's: steeds vaker moet de landbouwer deze risico's op zich nemen. Vaak zal de doelstelling van de landbouwer zijn om waarde te creëren en om het boerenbedrijf in goede gezondheid over te kunnen dragen aan de volgende generatie. Waarde creatie kan op twee manieren worden verwezenlijkt:

1. het realiseren van hogere netto kasstromen (door bijvoorbeeld waarde toe te voegen aan eindproduct of de afzet van geproduceerde producten zelf ter hand te nemen),
2. het reduceren van de kapitaalkosten middels het reduceren van de volatiliteit in de netto kasstromen (volatiliteit=de mate van schommelingen in het bedrijfsresultaat van de onderneming). Reductie van de fluctuaties van de netto kasstromen kan worden gerealiseerd middels een doordacht risicomanagement strategie waarbij men

inzicht heeft in de verdelingsfunctie van de verwachte winst, dat wil zeggen dat men inzicht heeft in de toekomstige gemiddelde winstgevendheid en de spreiding van deze winstgevendheid.

Het reduceren van de kapitaalkosten middels het reduceren van de fluctuaties in de netto kasstromen is een zeer effectieve strategie gebleken. Zo toont recent onderzoek aan dat landbouwers die risicomanagement tot kerntaak van hun bedrijfsvoering maken systematisch en consistent beter presteren dan collega's die dat niet doen.

De vraag is nu: hoe kan ik op mijn bedrijf risicomanagement handen en voeten geven?

- Bekende strategieën om prijsrisico's te reduceren zijn bijvoorbeeld vaste afzet contracten. Bij vaste afzet contracten wordt de prijs voor het product vandaag afgesproken voor levering in de toekomst.
- Een andere mogelijkheid is het afsluiten van goederentermijncontracten. Deze laatste worden steeds vaker door landbouwers gebruikt in de graan- en aardappelteelt.
- Een andere strategie die kan worden gebruikt is om deel te nemen aan natuurbeheerprogramma's waarbij de beloning niet of minder afhankelijk is van de agrarische (graan) productprijs. Het korenwolfproject is een mooi voorbeeld van een natuurbeheer programma waarbij de landbouwer

bijdraagt aan het verbeteren van natuur en tegelijkertijd de kapitaalkosten van zijn bedrijf kan reduceren (middels het verkleinen van de fluctuaties in winst) waardoor de veerkrachtigheid en levensvatbaarheid wordt vergroot.

Om een en ander te illustreren ziet u in Figuur 1 een "standaard" akkerbouwbedrijf van 80 hectare met een bouwplan dat bestaat uit 20 hectare wintertarwe, 20 hectare suikerbieten, 20 hectare wintergerst en 20 hectare aardappelen. Op basis van data van het Landbouw Economisch Instituut ziet u voor dit bedrijf het gemiddelde bruto saldo en de spreiding van het bruto saldo (het bruto saldo is hier gedefinieerd als totale opbrengsten per hectare gewas minus totale toegerekende kosten per gewas volgens het Landbouw Economisch Instituut). Vervolgens ziet u in figuur 2 dat we nu alle wintergerst gaan vervangen door participatie in het korenwolfproject. In deze simulatie gebruiken we de als eerste geïntroduceerde korenwolfregeling (niet oogsten en een vast bedrag per hectare). In figuur 3 ziet u vervolgens het resultaat van deze strategie, waarbij de verdelingsfunctie van de bruto opbrengst van het bouwplan zonder korenwolf wordt vergeleken met de situatie waarbij mee wordt gedaan aan het korenwolfproject. Uit figuur 3 blijkt dat het gemiddelde bruto saldo toeneemt en de spreiding wordt gereduceerd en daarmee het risico wordt verkleint. Hierdoor gaan de kapitaalkosten omlaag waardoor er extra waarde wordt gecreëerd voor dit bedrijf in vergelijking zonder korenwolf beheer. Uiteraard zijn er situaties denkbaar waarbij participatie in het korenwolfbeheer niet leidt tot verkleining van spreiding in het bruto saldo dan wel verbetering van het gemiddelde bruto saldo. In de toekomst bestaat de mogelijkheid om verschillende situaties voor dit "standaard" bedrijf te simuleren via een tool. Mocht u interesse hebben in deze tool, neem dan contact op met Natuurrijk Limburg" via info@natuurrijklimburg.nl

Figuur 1. Spreiding van het bruto saldo voor een Nederlands akkerbouwbedrijf met 20 hectare wintergerst, 20 hectare wintertarwe, 20 hectare suikerbieten en 20 hectare aardappelen (bron: Landbouw Economisch Instituut). Deze figuur geeft de zogenaamde cumulatieve kansverdelingsfunctie weer: de groene oppervlakte geeft aan de kans op een bepaald bruto saldo, de totale oppervlakte is 100%. Bijvoorbeeld, de kans dat dit bedrijf een bruto saldo haalt van minder dan 50.000 Euro is zeer gering, daar de oppervlakte groen, links van de 50k relatief klein is, minder dan 1 procent.

Figuur 2. Vergelijking van de bruto saldo's van het bovenstaande bedrijf met en zonder korenwolf (waarbij 20 hectare wintergerst wordt ingebracht voor het korenwolfbeheer, oude regeling).

Figuur 3. Vergelijking van verdelingsfuncties van bruto saldo zonder (groen) en met (blauw) korenwolfbeheer in bouwplan.

Kortom, natuurbeleid kan niet alleen een positieve bijdrage leveren aan onze leefomgeving maar kan ook een bijdrage leveren aan waarde creatie op het boeren erf middels reductie in kapitaalkosten, mits de vergoeding van het natuurbeleid niet of niet direct een relatie heeft met de prijzen van landbouwproducten. Dit laatste wil zeggen dat er geen of weinig correlatie is tussen de prijzen van akkerbouwproducten en de vergoeding per hectare voor natuurbeheer. Natuurbeheer die op deze wijze wordt ingericht kan de veerkracht en levensvatbaar van landbouwbedrijven vergroten.

Bescherming van de korenwolf vereist brede inzet

> Artikel door Ger van Hout, Koninklijke Nederlandse Jagersvereniging

Korenwolven zijn van nature vluchtdieren en vormen een natuurlijke prooi voor een breed scala aan roofdieren. Uit monitoringsonderzoeken* in het kader van de herintroductie (2002) is gebleken dat predatie plaatsvindt door met name vos, steenmarter, bunzing, hermelijn en daarnaast door hond, kat, roofvogels en das. Predatie vindt vooral plaats direct na het bijplaatsen, bij grootschalige landbouwwerkzaamheden en aan het eind van de winter en in het vroege voorjaar, als er nog geen dekking is en de hamsters al boven de grond komen. Om de herintroductie van de korenwolf te laten slagen, is samenwerking tussen meerdere partijen (boeren, terrein beherende organisaties en jagers) noodzakelijk. Wildbeheereenheden coördineren het predatorenbeheer in grotere gebieden.

Foto: Gerard Müskens

Foto: Jan van der Greef

Bij het bijplaatsen van korenwolven is het van groot belang alle condities voor de soort optimaal te hebben, aangezien de relatief kleine populatie nog erg kwetsbaar is. Dit wordt nog eens versterkt door het gegeven dat de bijgeplaatste korenwolven uit het fokprogramma afkomstig zijn en onvoldoende op het soms harde leven in de natuur zijn voorbereid. Zij moeten letterlijk door "schade en schande" wijzer worden.

Om de populatie te laten toenemen wordt in de korenwolfgebieden "hamstervriendelijk beheer" toegepast, bestaande uit aangepaste agrarische werkzaamheden en predatorcontrole. Dit beheer wordt uitgevoerd door de Limburgse Wildbeheereenheden (WBE's). Hun inzet blijft van kracht tot de populatie voldoende groot is om natuurlijke verliezen te kunnen dragen.

Voor de opbouw van een levensvatbare hamsterpopulatie is vooral de voorjaarsstand van belang. Elk vrouwtje dat in het voorjaar aan de reproductie meedoet, kan twee worpen van gemiddeld 5 jongen grootbrengen. Bovendien kan een deel van de jonge

vrouwtjes uit een vroege worp hetzelfde jaar nog ook aan de reproductie meedoen. Zo kan één vrouwtje in het voorjaar zorgen voor een (maximale) bijdrage aan de populatie van grofweg 15 jongen. Uit berekeningen blijkt dat vooral predatie in het voorjaar een snelle populatiegroei beperkt. Uit onderzoek** blijkt verder dat predatie in het voorjaar vooral plaatsvindt door vossen.

In 2002 is met verschillende methoden geprobeerd om de predatie van vossen op hamsters in het gebied Sibbe te beperken. Zo is er toen afleidend gevoerd met dode kippen en werden de vossenburchten verstoord. Deze alternatieve beheermethoden hebben toen helaas niet geleid tot verminderde predatie door de vos.

Een oud spreekwoord luidt "zo slim als een vos!" De Zuid-Limburgse vossen deden wat dat betreft toen hun naam eer aan. De kippen werden wél gegeten en verslept en de aanwezige vossen bleven ook actief in het reservaat. Echter, tijdens de aanwezigheid van mensen in het reservaat (verstoring) bleven de vossen weg. Zij verlegden hun activiteitenperiode slim naar de rustige delen van de dag en de nacht. Gezien de grootte van het gebied bleek ook (volledig) uitrasteren geen optie, waardoor effectieve bejaging van vossen een belangrijke inzet werd om het korenwolfprogramma kans van slagen te geven.

Om deze redenen richten de jagers hun inspanningen vooral op de kwetsbare maanden in het eerste deel van het jaar: als de vossen hun territoria opzoeken en vestigen. Met name het schieten van dergelijke territoriumvossen blijkt effectief. Onderzoek* door vossendeskundige Jaap Mulder bij de start van het project heeft aangetoond dat vossen die in het eerste half jaar worden geschoten niet snel worden aangevuld door vossen van buiten het gebied omdat er dan weinig trek is tussen de diverse territoria. Het afschieten van de territoriumvossen, aangevuld met het schieten van zwervende vossen zonder

territorium, vergroot de overlevingskansen voor de gefokte en nieuwgeboren eerste jaar korenwolven aanzienlijk.

Met name in de periode vanaf 1 januari tot 1 juli gaan jagers meerdere malen per week 's nachts op pad om in en rondom de Korenwolfgebieden de vossen te schieten die dan op jacht zijn. Zij mogen daarbij van de overheid gebruik maken van een auto en andere ondersteunende middelen zoals kunstlicht en/of warmtebeeldapparatuur. Dat dit een zéér effectieve methode is moge blijken uit de grote aantallen geschoten vossen in (alleen al) het Korenwolfgebied Kollenberg. De WBE de Hondskerk waarin dit gebied is gelegen, heeft in het afgelopen beheerjaar maar liefst 101 vossen geschoten waarvan verreweg de meeste met behulp van de genoemde hulpmiddelen.

Ook het komende jaar zullen weer veel jagers in Zuid Limburg in de nachtelijke uren op pad zijn om de vossenpopulaties niet te laten uitdijen. Dat kost veel tijd en inspanning, maar het behouden en het beschermen van de korenwolven in Limburg is deze inspanning meer dan waard!

Meer informatie over de aangehaalde onderzoeken vindt u op

* <https://mulder-natuurlijk.nl/publicaties/rapporten/Mulder%202007%20Vossenbeheer%20voor%20hamsters%20klein.pdf>

** <https://mulder-natuurlijk.nl/publicaties/rapporten/voslimburgechi.pdf>

en in de toelichting op de door Gedeputeerde Staten van Limburg verleende beheer ontheffing 'Vos met kunstlicht'.

Meer info over de hamster vindt u op www.zoogdiervereniging.nl/zoogdiersoorten/hamster

Bijeenkomst van de Internationale Hamster Werkgroep

> Artikel door Harm Kossen, Natuurrijk Limburg

Boeren en medewerkers van de beheerorganisaties deelden ervaringen in het beheer en de organisatie-wijze
Foto: Harm Kossen

De International Hamster Working Group werd voor de 26ste keer gehouden en vond dit jaar plaats bij GaiaZOO in Kerkrade. Ook dit jaar werd de laatste stand van zaken uitgewisseld in het onderzoek naar en bescherming van de hamster. De soort blijft het onverminderd slecht doen in heel Europa. In Rusland lijkt de soort zich steeds meer terug te trekken in stadsparken. De moderne landbouw biedt in geheel Europa geen ruimte meer voor de hamster. Het is dan ook duidelijk dat, wil de hamster behouden blijven, het landbouwbeleid en de agroketen dienen te veranderen voor een gunstige wending in de trend. In 2020 zal het hamstercongres in Polen worden gehouden.

Uitwisseling Franse, Duitse en Limburgse boeren

De interesse bij individuele boeren om de bedrijfsvoering te wijzigen ten gunste van een soort als de hamster is evenwel groot. Aansluitend aan de bijeenkomst is daarom een uitwisseling tussen Franse, Duitse en Limburgse boeren georganiseerd. Vanuit de Elzas is een groep van 6 boeren naar Limburg gekomen om samen met hun Duitse, Belgische en Limburgse collega's uit het hamsterbeheer ervaringen en kennis uit te wisselen. De taal vormde geen belemmering: elke boer spreekt dezelfde taal en kon zich verder redden in het Duits. 's Ochtends werd met een aantal inhoudelijke presentaties en discussies daarover, informatie uitgewisseld. Hier werd ook duidelijk dat in Frankrijk, net als in Nederland, met een collectief contract met de overheid gewerkt wordt. In de middag zijn op het bedrijf van Henny Hartmann het beheer en de machines zoals de arenstripper bekeken. Door alle aanwezigen werd de dag als zeer waardevol ervaren en er zijn plannen voor een vervolg.

Veel interesse van Franse, Duitse en Limburgse boeren voor de arenstripper. Uitleg door Henny Hartmann (midden met pet) | Foto: Harm Kossen

Internationale ontwikkelingen

> Artikel door Gerard Müskens (WUR, provincie Limburg) & Maurice LaHaye (Zoogdierverseniging) Foto: Gerard Müskens

In aanvulling op voorgaand artikel een samenvatting van de stand van zaken in onze directe buurlanden Duitsland en België en daarnaast Frankrijk.

Behalve dat de hamster twee jaar geleden verdween uit Noordrijn-Westfalen, werden er in 2019 ook geen hamsterburchten meer gevonden in de Duitse deelstaat Saksen. Vanuit een fokprogramma zijn daarom voor het eerst in Pulheim hamsters uitgezet (Noordrijn-Westfalen). Ook uit de andere Duitse deelstaten komen verontrustende berichten. De Duitse natuurbeschermingsorganisatie Wildtierstiftung zet zich momenteel flink in voor de hamster middels het actieprogramma "Feldhamsterland" (zie foto). Met private middelen en met overheidssubsidies wordt op de korte termijn geprobeerd aangepast beheer uit te voeren. Ook proberen ze de Duitse overheid ertoe te bewegen op een andere manier het agrarisch natuurbeheer te organiseren zodat er eindelijk draagvlak ontstaat bij akkerbouwers om mee te doen. Met de huidige Duitse pakketten is de animo voor deelname minimaal vanwege de hoge risico's voor de individuele deelnemer op boetes vanwege lastige beheereisen en de lage vergoedingen. Dat is in Nederland gelukkig een stuk beter geregeld.

In België werden voor het eerst sinds 2008 weer hamsters uitgezet in het gebied bij Tongeren. Dit is de laatste locatie in België waar nog hamsters voorkomen maar het aantal gevonden burchten was in 2018 tot circa 11 burchten terug gelopen. Uit het fokprogramma zijn aan deze populatie in 2019 45 hamsters toegevoegd. Een lichtpunt is dat de hamsterpopulatie in Frankrijk, mede dankzij een intensief beschermingsprogramma, weer iets is toegenomen. In 2019 werden ruim 700 burchten gevonden terwijl dat er in 2017 nog maar 250 waren. Verder heeft Frankrijk weer een nieuw beschermingsprogramma voor de komende 10 jaar vastgesteld. Dit vloeit direct voort uit de Europese instandhoudingsverplichtingen van de hamster, waartoe Frankrijk in 2011 is veroordeeld.

Met onderzoek en monitoring wordt gezocht naar de oorzaken van de achteruitgang en kan door middel van fokprogramma's de korenwolf voorlopig nog worden behouden. Cruciale aanpassingen in de akkerbouw lijken echter onontkoombaar. Het onderzoek in Frankrijk en Nederland zijn hiervan positieve voorbeelden. Het experiment "Hamster op eigen benen" dat in Nederland is uitgevoerd en waarvan het rapport tijdens het Hamstercongres werd aangeboden, is weer een nieuwe stap in de goede richting (figuur 16). En dan is het natuurlijk nog de vraag of de veranderingen in het klimaat gunstig of ongunstig uitpakken voor de hamster. Daarover weten we op dit moment helaas nog te weinig.

Actieprogramma Feldhamsterland van de Deutsche Wildtierstiftung

Afsluiting project 'Hamster op eigen benen'

> Artikel door Gerard Müskens (WUR/ Provincie Limburg), Maurice La Haye (Zoogdiervereniging), Boena van Noorden (Provincie Limburg).

Foto's: Gerard Müskens

Op het hamstercongres in Kerkrade in oktober 2019 werd de eindrapportage van het project "hamster op eigen benen" (HOEB) openbaar gemaakt. Het project dat van 2015 tot en met 2017 liep, was bedoeld om te onderzoeken of het mogelijk was om de oppervlakte hamstervriendelijk beheer flink te vergroten met een gelijk beheerbudget. Streven was om de gemiddelde beheerkosten per hectare hamsterbeheer te halveren.

Al vanaf 2009 werd steeds duidelijker dat met enkele honderden hectaren beheer de ontwikkeling van de hamsterpopulatie begon te stagneren en dat meer hectares nodig waren voor een

voor gezorgd dat een onderzoek naar andere vormen van goedkoper beheer wel kon worden gestart.

Het belangrijkste doel bij de opzet was dat er een vorm van hamsterbeheer zou komen die kon rekenen op voldoende draagvlak bij akkerbouwers en op een grote oppervlakte kon worden uitgevoerd. Omdat hamsters zich bij voorkeur ophouden in granen, was al snel duidelijk dat de oplossing bij dit gewas moest worden gezocht. Graan is een noodzakelijk rustgewas en wordt op de Zuid-Limburgse akkers nog altijd op ongeveer een derde van de totale oppervlakte akkerbouw geteeld.

Hamsters zijn knaagdieren met een zeer geringe actieradius en individuen zijn daarom van een heel klein gebied afhankelijk om te kunnen overleven. Dat betekent dat geschikte akkers maximaal enkele honderden meters uit elkaar mogen liggen, omdat akkers anders te geïsoleerd liggen en niet gekoloniseerd (kunnen) worden door hamsters. In de praktijk komt het erop neer dat gedurende het jaar minstens 25% van alle akkers in een leefgebied geschikt moet zijn voor de hamster. Met name in de periode april tot en met september mag er binnen het leefgebied van elke afzonderlijke hamster geen periode zitten dat een akker ongeschikt is, zelfs niet gedurende enkele dagen. Dat betekent dat als een perceel wordt geogst er altijd een buurperceel met dekking moet zijn waar het diertje naar kan uitwijken. Is dat er niet dan worden de hamsters opgegeten door predatoren en/of verhongeren hun jongen. Hamsters kunnen jongen hebben van mei tot en met augustus. Om voldoende nakomelingen te produceren om de populatie op peil te houden, zijn minimaal twee worpen per vrouwtje per seizoen noodzakelijk. Dat aantal worpen kan alleen worden grootgebracht in een geschikt leefgebied. Een cyclus van bevruchting van een vrouwtje tot zelfstandige jongen duurt ongeveer 6 weken. De meeste worpen zijn er in de maand juli. Bij een vroege graanoogst van wintertarwe, vaak al eind juli, is hooguit een derde deel van

Aanbieding van rapport "hamster op eigen benen" tijdens het hamstercongres in GaiaZOO aan Pieter van Melick (rechts), bestuurslid van de LLTB en voorzitter van Natuurrijk Limburg (van links naar rechts: Gerard Müskens, Maurice La Haye, Harm Kossen, Pieter Van Melick).

verdere groei van de populatie. Onderzoek naar ander beheer op een grotere oppervlakte werd aanvankelijk opgezet met omringende landen als een Europees Life+ project. Helaas werden de voorstellen in 2012 en 2013 niet gehonoreerd. Het ministerie van Economische Zaken en de provincie Limburg hebben er daarom in 2014

Arenstripper in actie: aan de linkerkant ligt nog een strook te oogsten wintertarwe, aan de rechterkant is de tarwe al geoogst.

het aantal jongen pas zelfstandig. Doel van het project was dan ook om graanackers door aangepast te oogsten minimaal tot eind augustus als geschikt leefgebied voor de hamster te beheren.

Graangewassen die regulier worden geteeld en goed kunnen worden vermarkt zijn wintergerst en winter-tarwe. Wintergerst zorgt al vroeg in het voorjaar voor veel dekking maar wordt ook al vroeg, in de eerste dagen van juli, geoogst. Hamsters kunnen dan al een eerste worp groot hebben gebracht, die dan kan uitwijken naar percelen met wintertarwe. Wintertarwe wordt steeds vaker al eind juli geoogst en dat is veel te vroeg voor de hamster. Daarom is in eerste instantie geprobeerd om met late tarwerassen de oogst op te schuiven naar de laatste week van augustus. Over het algemeen lukt dat goed maar er is altijd een verminderde opbrengst en kwaliteitsverlies van het graan. Ook het risico van een misoogst is aanwezig. De vergoeding van het experimentele beheerpakket is daar wel op afgestemd, maar een vangnetrege-ling blijft noodzakelijk. De oplossing voor het later oogsten is gevonden door een andere oogstmachine te gebruiken: de arenstripper. Dit maai-bord kan op elke combine worden gemonteerd, oogst alleen de korrels en laat de gehele halmen en vaak zelfs de lege aren gewoon staan, zie foto. De aanblik van het geoogste gewas is bij een arenstripper geheel anders dan bij

graan dat met een hoge stoppel wordt geoogst. De dekking blijft veel beter behouden. Doordat er maar een gering oogstverlies van hooguit enkele procenten is, blijft er ook voedsel achter op het graanveld en blijft het als leefgebied voor de hamster langer geschikt. Het stro dat op de akker blijft staan, kan eind augustus eventueel nog

Vanggewas van Japanse haver met wikke dat na de oogst van wintergerst wordt ingezaaid.

worden geoogst. Maar het stro kan ook tot later in het jaar blijven staan als groenbemester of tot het moment dat er wintergerst als vervolggewas kan worden ingezaaid.

> Lees verder pagina 18

Op deze laatste wijze is een perceel twee jaar achter elkaar geschikt voor de hamster.

De andere belangrijke beheermaatregel is om direct na de oogst van de wintergerst een vanggewas van Japanse haver met wikke in te zaaien. In de loop van augustus is er dan alweer dekking voor hamsters uit andere geogoste graanpercelen die op zoek zijn naar een geschikt perceel met dekking om in te overwinteren, zie foto voorgaande bladzijde.

Een ander gewas dat in de vergetelheid is geraakt op de Zuid-Limburgse lössgronden is luzerne, zie onderstaande foto. Dit gewas heeft vele landbouwkundige voordelen zoals stikstofbinder en bodemstructuurverbeteraar en is ook een uitermate geschikt gewas voor knaagdieren waaronder de hamster, voor akkervogels en insecten. Het gewas kan meerdere jaren op dezelfde akker blijven staan en diverse malen worden geogst. Helaas is de afzet van luzerne in Zuid-Limburg lastig. Daardoor is het economisch niet rendabel om het te telen. Toch is

voor het vee, voor de bodem, voor de fauna en voor de insecten, ook omdat chemische onkruidbestrijding op luzerne vrijwel niet mogelijk is. De groenbemester van Japanse haver met wikke, opslag van wintertarwe en stro in de percelen geogst met de arenstripper als groenbemester en de toenemende teelt van luzerne sluiten momenteel prima aan bij kringlooplandbouw, natuur-inclusieve landbouw en het terugdringen van de directe stikstofemissie door de verminderde noodzaak van het gebruik van drijfmest. Daarmee is het HOEBproject ook een voorbeeld voor andere gebieden geworden waar de natuur onder druk staat. De vergoeding voor deze aangepast oogsten pakketten die globaal nog ruim een kwart bedragen van de niet-oogsten pakketten, kunnen inmiddels rekenen op draagvlak in de streek.

Dankzij het hamsterbeheer is er in Zuid-Limburg de afgelopen decennia een band van vertrouwen ontstaan in de samenwerking tussen overheid, natuurbescherming en landbouw. Hierdoor is het project "hamster op eigen benen" ook succesvol gebleken. Het samen zoeken naar oplossingen, niet alleen voor beheer maar ook naar mogelijkheden binnen allerlei regelgeving, bleek een enorme uitdaging. Continuïteit in het beleid blijft in de toekomst een zeer belangrijke factor om deze vruchtbare samenwerking te behouden.

Gefaseerd gemaaid luzerne waardoor er blijvend dekking op het perceel blijft. Vanaf 1 augustus wordt er niet meer gemaaid om insecten later in het seizoen te kunnen laten profiteren van bloeiend gewas.

luzerne voor de biodiversiteit een heel belangrijk gewas. Door een hogere vergoeding en het zoeken naar afzet bij veebedrijven, neemt het areaal de afgelopen jaren iets toe en geeft het de hamster meer ruimte om zich te kunnen handhaven. In hele droge zomers, zoals we die al enkele malen hebben gehad, groeit de luzerne gewoon door en verdroogt niet zoals de weilanden. Voor het vee is het dan uitstekend alternatief voedsel. Een winst

Jaarlijkse beheerdersbijeenkomst hamster en prijzen voor hamsterbeheer

> Door Gerard Müskens (WUR/Provincie Limburg) Foto's: Gerard Müskens

Joost Pennings geeft uitleg over risicomanagement in relatie tot agrarisch natuurbeheer.

De druk bezochte jaarlijkse informatieavond voor de deelnemers hamsterbeheer afgelopen jaar was op 13 februari 2019. In een zeer boeiende en enthousiast gebrachte uiteenzetting rekende Joost Pennings voor dat agrarisch natuurbeheer in een aantal gevallen gunstig kan uitpakken voor het risicomanagement op een landbouwbedrijf. Speciaal hiervoor ontwikkelde hij samen met studenten een rekenmodel. Meer informatie hierover is te lezen in het artikel op pagina 10 en 11.

Na de pauze stelde Rik Schreurs zichzelf als nieuwe medewerker van Natuurrijk Limburg voor. In de toekomst zal hij voortaan de contacten met de deelnemers aan het hamsterbeheer onderhouden en als vraagbaak dienen. Hij gaf aan uiterlijk in december 2019 de overeenkomsten voor 2020 gereed te willen hebben en in de zomermaanden enkele veldbijeenkomsten voor beheerders te organiseren.

Rik Schreurs van Natuurrijk Limburg legt zijn plannen en werkwijze uit.

Gerard Müskens tenslotte maakte de winnaars van de jaarlijkse prijzen bekend die werden uitgereikt door de voorzitter van de Korenwolfcommissie, de heer Piet Franssen.

De prijs voor het beste hamsterbeheer ging dit keer naar Peter Schijns uit Wittem. De Gulpener wisseltrofee voor de meeste hamsters ging weer terug naar Henny Hartmann uit Heer.

De voorzitter van de Korenwolfcommissie Piet Franssen (links) reikt de prijzen voor 'de meeste hamsters' uit aan Henny Hartmann (midden) en de prijs voor 'het mooiste beheer' aan Peter Schijns (rechts)

Vernieuwde website Natuurrijk Limburg

Begin dit jaar is de vernieuwde website van Natuurrijk Limburg www.natuurrijklimburg.nl online gekomen.

Hierin komt de hamster terug op de pagina www.natuurrijklimburg.nl/project/akkernatuur-hamster

Informatie over de hamster die vroeger te vinden was op de website van de provincie is hier als dossier opgenomen. Daarnaast is op de provinciale site nog beperkt informatie over de korenwolf te vinden via

www.limburg.nl/onderwerpen/natuur-en-landschap/soortenbescherming

Colofon

De Korenwolfereld is een uitgave van de provincie Limburg in samenwerking met het Ministerie van Natuur, Landbouw en Voedselkwaliteit en de Korenwolfcommissie.

Redactieadres:

Provincie Limburg
Limburglaan 10
6229 GA Maastricht
Postbus 5700
6202 MA Maastricht
korenwolf@prvlimburg.nl

Opmaak en print:

Provincie Limburg, Grafisch Centrum
1912 1062

provincie limburg